

BİNGÖL AĞZI VE FOLKLORU ÜZERİNE BİR İNCELEME*

*Melek ALPAR***

ÖZET

Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Bingöl ili, doğal güzellikleri yanında folklorik zenginliği ile de tanınır. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, güneşin bir başka doğduğu Bingöl dağlarını ve Bingöl'ün bereketli yaylalarını öve öve bitiremez. Günümüz folklor anlayışına göre, halka ait her şey onun kültürünü oluşturmakta ve dolayısıyla folklorun konusuna girmektedir. Halkbiliminin konuları arasında ağızlar da bulunmaktadır. Anadolu ağızları Anadolu'da Türk dilinin gelişmesine ve bir yazı dili olma özelliğini kazanmasına kaynaklık etmişlerdir. Dil meselesinde bir konu hakkında kesin yargıya varmadan önce onu bilimsel metotlarla incelemek gerekir. Bu incelemenin yapılmaması durumunda, bilimsellikten uzak ve hiçbir esasa dayanmayan bilgilerle tarihin, kültürün ve en önemlisi dil gerçeğinin çarpıtılmasına şahit olmamız kaçınılmaz olacaktır. Bu açıdan Bingöl'ün folklorik özellikleri ile birlikte Bingöl ağzı da kendine özgü özellikleriyle dikkat çekmektedir ve bilimsel olarak incelenmeyi hak etmektedir.

Dil, sadece söylemek istediklerimizi aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda kim olduğumuz ve nereden geldiğimiz konusunda bize bilgi verir. Bingöl'ün kültürel özelliklerinin ve kullanılan ağzın Türkiye için bir zenginlik olduğu değerlendirilmektedir. Bu çalışmada Bingöl folkloruna ait özellikler, aslen Bingöllü olan kaynaklardan da yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılırken, aynı zamanda Bingöl ağzı derinlemesine incelenmiş, bu kapsamda hem kendi içindeki, hem de diğer ağızlarla arasındaki farklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmanın Bingöl ilinin folklorik özelliklerini ortaya koyma yanında, onu gelecek kuşaklara aktarmakta da yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bingöl, Dil, Bingöl Ağzı, Folklor, Zaza, Kültür

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, El-mek: alparmelek@hotmail.com

AN ANALYSIS ON THE BİNGÖL DIALECT AND FOLKLORE

ABSTRACT

Located on the Eastern Anatolian Region, the province of Bingöl is known for its folkloric richness as much as it is known for its natural beauties. In his work Seyahatnâme ("Travel Book"), Evliya Çelebi could not praise enough Bingöl's prosperous hills and mountains where the sun would set differently. According to today's understanding of folklore, anything that belongs to the people constitutes its culture, thus belonging to the area of folklore. Amongst the subjects of folklore are also dialects. Anatolian dialects have served as resources for the development of the Turkish language in Anatolia and have ensured it becomes a written language. While deciding on a linguistic issue, it is essential to remember the existence of a source and to analyse it via scientific methods. When such a work is not carried out, we inevitably face situations where historical, cultural and most importantly linguistic facts are biased through unsupported erroneous information. From this point of view, Bingöl's folkloric and linguistic specificities draw attention and deserve to be scrutinized.

Language not only transfer what we want to say, but also gives us information about what we are and where we come from. Bingöl's cultural characteristics and dialect are seen as richness components for Turkey. In this work, it has been tried to show features belonging to Bingöl's folklore through sources who are themselves from Bingöl, and a thorough research of the Bingöl dialect has been carried out so to expose its internal as well as external (in accordance with other dialects) variances. It is believed that the work will also be valuable in transferring Bingöl's folkloric features to the generations to come.

Key Words: Bingöl, Language, Bingöl Dialect, Folklore, Zaza, Culture

Giriş

Folklor; alanı halk kültürü olan, halkın geleneğe bağlı maddi ve manevi kültürünü kendine özgü metotlarla derleyen, araştıran, sınıflandıran, çözümleyen ve halk kültürü üzerine değerlendirmeler yapan bir bilimdir. Günümüz folklor anlayışına göre, halka ait her şey onun kültürünü oluşturmakta ve dolayısıyla folklorun konusuna girmektedir. İsviçre Halk Geleneği Derneği'nin yayımladığı Folklor Bibliyografyası'ndaki tasnif sistemine göre, halk dili, ağızlar, atasözleri ve özel dillerde halkbiliminin konusunun içindedir. Yine Türk folklorunun konularının belirlenmesi için, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından 1976 yılında uygulamaya konulan, Türk Folklor Arşiv Kılavuzuna göre dil anlatımı, halk etimolojisi, kelime hazinesi ve ağızlar Türk Folklorunun konuları arasında gösterilmektedir (Tan 1985:7-15).

Anadolu ağızları Anadolu'da Türk dilinin gelişmesine ve bir yazı dili olma özelliğini kazanmasına kaynaklık etmişlerdir. Onun için dil meselesinde hüküm verirken bir kaynağın varlığına ulaşmak ve onu ilmi metotlarla incelemek gerekir. Zaten ağız araştırmaları Türk dilinin yüzyıllardır yazı dilinden ayrı olarak sözlü kaynaklarda, yani halk ağızlarında süregelen dil değerlerini bilimsel ölçülerle ortaya koymak amacıyla yapılır (Korkmaz 1973:126-130).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Türkiye’de yöresel ağızlarda görülen özellikler ve kullanılan kelimeler bölgeden bölgeye değişkenlik gösterir. İran sınırına yakın bölgelerde Farsça, güney bölgelerde Arapça ve orta bölge olan Bingöl ve Elazığ gibi yerlerde ise Türkçe kelimelerde bir artış görülür. Her ne kadar ilk bakışta bu ağızların Türkçeye göre farklılık gösterdiği düşünülürse de, ayrıntılı olarak incelendiğinde Anadolu ağızları ile büyük benzerliklerinin olduğu görülür (Gülersoy 1994: 7). Bu açıdan, Bingöl ağızı genel olarak Bingöl, Elazığ, Muş, Siverek, Çermik bölgelerinde konuşulur. Bingöl ağzından, Bingöl merkez ve köyleriyle, Genç ve Solhan ilçeleri, Elazığ’ın Palu, Karakoçan, Kovancılar ve Arıcak ilçelerinde konuşulan dil kastedilmektedir. Her ne kadar Bingöl ağızı ile Palu ağızı birbirine çok benzese de, dikkatle incelendiğinde, Bingöl ağzının kendine özgü özelliklerinin bulunduğu ve farklı olduğu açıkça görülür. Ancak Bingöl ağzının konuşulduğu bölge içinde dahi, kendi içinde bazı farklılıklar vardır. Bu çalışmanın birinci aşamasında, Bingöl ağzının diğer bölgelerden farklılığı üzerinde durulacak, ikinci aşamada ise Bingöl ağzının kendine özgü özelliklerinden örnekler vermek suretiyle bahsedilecektir. Böylelikle ağzın bir bütün içerisindeki yeri ayrıntılı olarak ve anlaşılır şekilde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bingöl’ün kültürel özellikleri ve gelenekleri Türkiye için bir zenginliktir. Bu nedenle yapılan çalışmanın Bingöl ağzına ait bilgileri ortaya koyma yanında, aynı zamanda Bingöl ilinin folklorik özelliklerini de gelecek kuşaklara aktarmakta yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bingöl İlinin Özellikleri

Folklorik zenginliği yanında, doğasının güzelliği ile de tanınan Bingöl ili, Türkiye’nin doğusunda yer alır. Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde yer alan bu şehir; Muş, Erzurum, Erzincan, Tunceli, Elazığ ve Diyarbakır illeri ile komşudur (Arık 2007: 6). Şehir, Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinde belirttiği şekilde, bereketteki yaylaları, efsanelere konu olmuş bin gölleri, güneşin bir başka doğduğu Bingöl Dağları, tabiat harikası Yüzen Ada’sı ile farklı güzellikleri bünyesinde barındırır. Evliya Çelebi, Türkiye’nin çeşitli yörelerinde bulunan yaylaları sayarken, bu yaylalardan en meşhur, en güzel ve en beğendiği yaylanın Bingöl Yaylası olduğunu söylemiştir (Kahraman ve Dağlı 1999: 139).

Bingöl insanı ise, bu bölgede misafirperverliği ile tanınır. Bazencir, yazdığı şiirde Bingöl insanının özelliklerini tarif eder. Şiirdeki temaların Bingöl insanı ile birebir ölçüştüğü görülür. Şiirdeki, “ilk terbiyesini almış Osman Dede’den, büyük annesi edeplendirmiş anlattığı ninnilerden” cümleleri yetişme tarzına ilişkin verileri ortaya koyarken, aldığı müspet bilimler sayesinde ruhen ve bedenen olgunluğa erişmesi, kıskançlığın, bencilliğin üstüne çıkıp insani yönlerini tamamlaması anlatılır. Son bölümlerde ise, artık Yunus ve Mevlana felsefesi vardır işin içinde. Bingöl’e gelen her misafir Allah’ın bir emaneti olarak görülür ve bu nedenle her zaman haklıdır ve dokunulmazlığı vardır (Bazencir 2000: 392-394).

Bingöl’e özgü çok değişik adetler vardır. Bölgede, üçtaş atmak en büyük yeminlerden birisidir, yolculukta arkadaş terk edilmez, bir kadının elini öpen erkek o kadının evladı sayılır, selam vermemek adam yerine koymamak manasına gelir, sunulan yemeği yememek hakaret ve beğenmeme olarak anlaşılır. Diğer taraftan; bir ölüm olayından sonra “taziye”ye gitmek ise o aileye ve o kişiye değer vermek olarak düşünülür ve birçok konudan daha önemlidir (Alpar 2009: 1). Bunun dışında, eğer bir kadın iki erkeğin kavga etmesi gibi, herhangi bir olayda son sözün sahibi olmak isterse, başörtüsünü çıkarıp yere atar. Buna yörede “laçık atma” denilir. Bu noktada kadın, son çare olarak en önemli değerini ortaya koymuştur ve bu nedenle “son sözü söyleme hakkı” kadına geçmiştir.

Bingöl’ün ne zaman ve kimler tarafından kurulduğunu belirlemek mümkün olmasa da bazı mitolojik tanımlar yapılmaktadır. Sakaoglu (1989:110)’a göre; “Bu bölgede savaşmakta olan iki ordudan birinde su sıkıntısı başlar ve bir unsur su bulmak için dağlara çıkar. Nitekim suyu bulup içmeler ve tekrar aynı yere gelmek için yakınına bir işaret koyarlar. Tekrar aynı suyu bulmak için

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

yola çıkan askerler bir tepeye çıkınca yüzlerce gölü aynı anda görürler ve hayretle “burası bir göl değil, bin göl derler.” Böylece o savaşın yapıldığı yerdeki dağın adı “Bingöl” olarak anılmaya başlar.

Tarihçi Heredot eserinde, Anadolu’yu çeşitli parçalara ayırmış ve Bingöl, Muş ve Bitlis’in bulunduğu bölgeye “Komogen” demiştir. “Komogen”, Komuk Türklerinin konakladığı yer demektir. M.Ö. 2000 yıllarında bu bölgede Komuk Türklerinin hüküm sürdüğü bilinmektedir (Orak, 1946:591).

Bingöl’ün eski isimlerinden birisi de “Çevlik”dir. Bu isim halen halk arasında kullanılmaktadır. Anadolu’da birçok başka bölgede de bu isim kullanılmaktadır. Anadolu halk ağzlarında da çevlik, dere kenarında bulunan bağlık-bahçelik yer; sulak alan anlamına gelir.Örneğin; Kırıkkale ili, Karacalı köyündeki bağlık bir alanın ismi “Çevlik” tir ve “bağlık, yeşillik yer” manasına gelir (Alpar 2009:11). Hatay, Kastamonu gibi birçok ilde bu isimli yerler vardır ve aynı şekilde “Bağlık, yeşillik yer” manasındadır. Gerçekten de Bingöl’ün eski yerleşim alanı “Çabakçur” suyunun kenarında bağlık ve bahçelik olan yeşil bir ovada kurulmuş olup, ismi ile uyum içerisinde.

Bingöl’ün 1934 yılından önceki ismi olan “Çapakçur”un kökeni konusunda Evliya Çelebi, ünlü devlet adamı ve komutan İskender’in bu bölgeden geçerken buradaki sudan içtiğini ve çok hoşlandığı için, Yunanca “Ab-ı Hayat” yani “Cennet Suyu” manasına gelen “Çapakçur” şeklinde isimlendirdiğini anlatır. Diğer taraftan Kahraman ve Dağlı’ya göre (Kahraman ve Dağlı 1999: 139); “Çapakçur” ismini Türkmenler koymuştur ve bugüne kadar bu isim kullanılmıştır. “Çapakçur” ismi “su veya dere” anlamına gelmektedir. “Çapak” aynı zamanda Orta Asya’da yaşayan bir Türk boyunun adıdır. “Çapak” adının etimolojisi “sazan ailesinden bir cins göl, dere balığı” anlamındadır. Kaşgarlı Mahmud Divan-ü Lugati’t Türk isimli eserinde bu balıkların Türkistan’da ki Türk ve Issığ-Köl’de bulunduğu bahsetmektedir (Konukçu 1987:9 ve Akbulut 1995:118). “Çur” kelimesini ise Kaşgarlı Mahmud “hızlı akan” olarak açıklar. “Çur” kelimesi aynı zamanda Uygur Türklerinde bir rütbe manasına da gelmektedir.

1924 yılında sancaklar il haline dönüştürülürken; Genç sancağı il olmuş ve “Çapakçur” bir ilçe merkezi olarak Genç iline bağlanmıştır. 1927 yılında sırasıyla, Elazığ ve Muş illerine bağlanan “Çapakçur”un ismi 1929 yılında “Bingöl” olarak değiştirilmiş ve 1935 yılında kabul edilen kanunla, 04 Ocak 1936 yılında “Bingöl” adı altında yeni bir il kurulmuştur.

Bingöl ve Yöresinde Konuşulan Ağız

Bingöl ilinin, çoğunlukla ”Zaza” alt kültürüyle özdeşleştirilmesi nedeniyle, ayrı bir özelliği bulunmaktadır. İl aynı zamanda, “Zazaca” mahalli lisanının en fazla konuşulduğu bir il olma özelliğini de taşımaktadır. “Zaza” ismi ilk kez Evliya Çelebi Seyahatnamesinde karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de de 1965 nüfus sayımlarında “Zaza” ismine yer verilmiştir (Türkdoğan, 2008: 32). Bugün “Zazaca” devlet tarafından, bir ders olarak üniversite programlarına konulmuş, radyo ve televizyonlarda yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Ancak her nedense, “Zazaca” ile ilgili bu çalışmaların başlatılmasından sonra, “Zazaca”ya ve kültürüne ilişkin bazı eleştiriler başlamış, özellikle sosyal medya ve internet ağırlıklı bu çalışmalarda, “Zaza” kültürü ve “Zazaca” reddedilerek, “Zaza”ların “Dimili”, “Zazaca”nın da “Kurmanca”nın bir lehçesi olduğu tezi ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda “Zazaca” üzerine ilk çalışmalardan birisi olarak hazırlanan sözlüğün isminin dahi “Zazaca” isminden doğrudan bahsedilmeden “Kırmanca” olarak belirlenmesi dikkat çekicidir (Türkçe-Kurmanca (Zazaca) Sözlük: 2001:5). Bu nedenle konuyla ilgili bilimsel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kültürel değerlendirmelerde en önemli tuzak dünyayı sadece kendi bakış açımızdan görmektir. Bu hoşnutluk, dünyayı “kendimiz ve ötekiler” anlayışı ile dar bir çerçeveye hapseder.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

İnsanın uygar bir yaratık olarak yaşamasının tek yolu kendini ve ötekileri, önyargılardan arınmış bir şekilde sorgulaması, tanımaya ve anlamaya çalışarak ötekilerle birlikte yaşamının yollarını aramasıdır (Brandmeyer ve Blackwell: 1972: 168-179). Aidiyet duygusu fizyolojik bir var olmanın ötesinde, kişinin yaşadığı grupla birliktelik bilincinin yansımasıdır. Kısacası, kişi kendini hangi grupla özdeşleştiriyorsa veya ne biçimde algılanıyorsa odur (Türkdoğan 2008: 29). Bu nedenle, “Zaza” kimliği üzerindeki bilimsellikten uzak yönlendirmeleri bir kenara bırakarak, bu kültüre saygı duymak gerekmektedir.

Zazaların buldukları ve zazaca konuşulan bölgeler genel olarak; Urfa Siverek, Adıyaman Gerger, Elazığ Palu, Arıcak, Kovancılar, Karakoçan, Diyarbakır Kulp, Lice, Dicle, Hani, Çermik, Malatya Pötürge, Arapkir, Sivas’ın Kangal, Zara, Suşehri, Hafik, Erzincan’ın Refahiye, Kelkit, Erzurum Hınıs, Muş Varto, Bitlis Mutki, Tatvan, Batman Sason, Tunceli ve Bingöl illeridir (Fırat 2007: 7). Bunun dışında İstanbul, Ankara, Bursa, Eskişehir illeri ile birçok ilçeye göç etmiş olanlar mevcuttur. Kazakistan ve Gürcistan’da yaşadıkları da söylenmektedir. Buran’ın, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Dil Atlası” adlı çalışmasında, Zazaca’nın konuşulduğu bölgeler gösterilmektedir (Buran 1993: 25). En fazla Bingöl ve Tunceli’de konuşulduğu bilinmektedir. Türkiye’deki nüfusları hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Bazı tahminlere göre 3 milyon, bazı tahminlere göre ise 4 ile 6 milyona kadar çıkmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesinden hareketle, bu bölgedeki nüfusun iki milyon kadar olduğunu tahmin edenler bulunmaktadır (Başbuğ 1984: 60). Türkdoğan’a göre 2.5 milyon kadardır (Türkdoğan 2008: 146). 2008 Adrese Dayalı Nüfus Sayımı sonuçlarına göre yapılan tahminlere göre ise bu rakam 2 milyon civarındadır (Özdemir 2010: 174).

“Zaza” isminin nereden geldiği hakkında çeşitli söylemler bulunmaktadır. Bir söyleme göre, Oğuzhan’ın torunlarından birisinin ismi “Za” olarak kayıtlıdır. Bazı kavimlerde anlamı kuvvetlendirmek için tek heceli isim tekrar edildiği bilinmekte olup, Hitit isminin Hi-Hit söyleminden oluşması gibi Za’ya ait boy anlamında Zaza denildiği tahmin edilmektedir (Türkdoğan 2008:193). Çinliler Göktürkleri “Su”ların torunları olarak bilirler. İranlılar ise “Su”lara Saka derler. Türkdoğan, Zazaların Proto Türklerinin Su kavmine mensup olduklarını ileri sürer. Bingölde Suvaran isimli iki köy bulunmaktadır. Birçok başka araştırmacı da, Zazaların Orta Asya’dan gelmiş Türk kökenli bir topluluk olduğu üzerinde görüş birliğine varır (Rışvanoğlu 1994: 195- 213). Gerçekten de Zazaların inançlarında eski Türk kavimlerinin ve Orta Asya Türklerinin adet ve inançlarına ait birçok benzerlik bulunur (Akbulut 1995: 84-174 ve Özdemir, 2010: 215-232). Oğuz teşkilatlanmasında “Üçok-Bozok” ayrımında, önce 2’li, daha sonra da bunlara bağlı 12’şerli 24 aşiretten oluşan bir yapı vardır. Bu teşkilat yapısı gibi, Zaza teşkilatı da 2’li ve 24’lü bir özellik taşımaktadır (Rışvanoğlu 1978: 95,123,137-152). Bunun yanında erkek çocuk anlamına gelen “uşak” terimi, Türklere mevcut sosyal yapılanmanın bir görünümüdür ve öz akrabalarından bir veya iki nesil uzak olan akrabalar için kullanılmaktadır. Mesela öz-babanın kardeşinin oğluna “emmiöğlü” denilirken, dedenin erkek kardeşinin oğluna çoğunlukla emmi uşağı denilmektedir. Aşiretsel yapıda da ana aşiretten ayrılan amca çocukları için uşak deyimi kullanılmaktadır.

Anadolu’yu dolaşan İngiliz yüzbaşı Seel, 1911 yılı içinde tuttuğu notlarda Zazacanın Kurmanccadan çok farklı olduğundan ve Kurmancların, Zazacayı anlamadıklarından bahseder (Akgül, 2000: 93-116). Kürtçe üzerine araştırmalar yapan Mann ise, yine Zazacayı Kürtçeden ayrı olarak değerlendirir (Türkdoğan 2008: 201-202). Bu bilim adamlarına göre, her ikisi de birbirine tamamen yabancıdır ve bir Zaza’nın konuştuğunu Kurmanc, Kurmancın konuştuğunu ise Zaza kesinlikle anlamaz. Kurmancca lehçesinde “g” sesi ile başlayan kelime olmadığı gibi, “i” ve “u” ile başlayan kelime de yoktur. Buna rağmen Zazaca’da bunlara onlarca örnek verilebilir. Dilbilimci Hadank, 1932 yılında yayımladığı “Die Mundarten der Zaza” adlı eserinde, Zazaca’nın Kürtçenin veya Farsçanın bir lehçesi olmadığını, dilbilimsel olarak karşılaştırarak kanıtlar (Hadank 1932). Henning, MacKenzie, Todd, Asantrian, Vahman, Locoq, Jacobson, Sandonato, Paul gibi bilim

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

adamları da aynı görüşü savunur. Lerch (1856), Le Coq (1901), Gippert, Kojima gibi dünya çapındaki dilbilimcilerin eserlerinde de Zazaca bu yönüyle net bir şekilde tasnif edilir. Diğer taraftan, Tomaschek, Zazacanın Kurmanca ile benzerliğinin sadece sayılar (zaten bu sayıların tamamı farsça'dan geçmiştir) olduğundan bahseder. Ona göre, Zazaca ne Kürtçedir ve ne de onun bir lehçesidir. Benzer şekilde Müler de (1864), Zazacanın birçok noktada Krumancadan farklı bir dil olduğunu söyler (Erseh ve Gruber 1887: 338). Gippert'e göre, Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi sayma teşebbüsleri tamamen politik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Paris Doğu Dilleri Enstitüsü eğitim görevlisi Blau'ya göre ise Zazaca'nın geçmişi Kürtçeden daha eskidir (Gippert 2000: 106). Strasbourg Üniversitesi dilbilimcisi Goishi Kojima da, Kürtçe ile Zazaca arasında bir bağ olmadığını, aksine Türkçe ve Zazaca arasında sözcük ve fiil benzerliğinin daha çok olduğunu kanıtlamıştır (Türkdoğan 1995: 178).

Bölgede Konuşulan Dilin Türkçeye Benzerlikleri

Diğer taraftan, birçok yazar ve dilbilimci Zazaca'nın Türkçenin bir lehçesi olduğunu varsaymakta ve Zazaların Horasan'dan gelen bir Türk boyu olduğunu iddia etmektedir. Bu görüş sahiplerine göre; gerek töre, gerek gelenek ve görenek bakımından, hiçbir yönden Zazalar Türklerden farklı değildir. Zaza ve Kurmanc dillerinin şimdiki durumunu araştırırken, bu dillerin kökünden Türkçe oldukları ve bazen bir kelimenin ilk hecesinin Türkçe ve son hecesinin Acemce veya Arapça olduğu görülür. Mesela: Türkçede yiğit, Kurmanca'da ağıt, Zazacada igit olmaktadır. Türkçede eski bir hastalığın adı kurudert, Kurmanca'da kurredert, Zazacada kurrederttir (Fırat 1983: 15). Zazaca ve Kurmanca'da sık sık konuşulan kuru-iftira, gülü-çimen, sorgu-sual gibi kelimeler Türkçe kelimelerle bağlanan Arabî ve Farsî hecelerdir. Eski Türkçede sonu “r, t, p, k” gibi sert ve “na” gibi yükseğe kaldırılmış harflerle biten “çor, kor, şor, tor, bor, çir, çeper, çığır, aygır, zincir, çadır, bakır, nahır, ahır ve sepet, şerbet, merak, tezek, kepek, petek, kelek, gerek, ördek, emek, inan, derman, duman, yaman, tufan, aslan, ceylan, can” gibi kelimeler hem Kurmanca'da hem de Zazaca'da değişmemiştir. Bu lehçelerdeki Türkçe kelime örnekleri artırılabilir. Diğer taraftan bu dillerde ev ve aile eşyası, çift koşumu, hayvanların ve eski hastalık ve ilaçların, ayrıca otların yüzde doksan adları Türkçedir. Yine Bingöl'de örf ve adet bakımından eski Türk kavimleri ile birçok benzerlikler görünür. Örneğin: Orta Asya'da çocuğuna kızan bir anne, “Tanrı seni geri alsın” manasında “Umay seni alsın” der, bölgedeki kadınlar da aynı durumda “Uma tu bigu” sözünü kullanır (Akbulut 1995: 82-174).

Çuvaşça Karadeniz'in kuzeydoğusunda, bugünkü Çuvaşistan sınırları içinde konuşulan bir Türk lehçesidir. Yakut Türkçesi gibi zaman içinde ana Türkçeden ayrılarak ayrı bir dil olmuştur (Türkdoğan 1995: 43). Çuvaş dili üzerine yapılan araştırmalar bu dilin “Altay Dilleri” ya da “Türk Moğol Dilleri” arasında yer alan bağımsız bir dil olmadığını, fonetik, gramer ve sözlük bakımlarından birçok ayrılma göstermekle birlikte; diğer Türk şivelerinde kaybolan birçok eski özellikleri koruyan tam manası ile bir Türk şivesi olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Arat 1953: 107). Volga bölgesinde 1.3 milyon kadar bir nüfus tarafından konuşulan Çuvaşça, 1875'ten bu yana yazılı bir dildir (Benzing ve Menges 1978: 3). Zazacanın ihtiva ettiği Altay dil varlığı en çok Türkçe ve Çuvaş diline yakın olup, Türkçenin diğer lehçe ve şivelerine uzaktır. Zazaca diğer lehçe ve şivelerden çok daha erken ayrılmıştır. Zazaca'nın Türkçenin Çuvaş lehçesinden ayrılmış bir dalı olduğu kabul edilmektedir. Zazaca daha sonraki dönemlerde kuvvetli bir Farsça etkisine maruz kalmıştır. Zazaca'da olan Farsça kelimelerin çoğu Türkçe kelimeler ile karışmıştır (Fırat 2007: 1-20).

Gülensoy'a göre, Bingöl yöresindeki Zaza Türkçesi Çuvaşçanın dil özelliklerine büyük oranda sahiptir. Gülensoy, 1983 yılında Zazaca üzerine bilimsel olarak yayınladığı “Kurmanc ve Zaza Türkçeleri Üzerine Bir Araştırma” (Ankara) isimli eserinde, bölge ağzındaki 877 kelimenin menşeinin Türkçe olduğunu bilimsel olarak ispatlamıştır (Gülensoy, 1983: 8,9). Çuvaşların yaşadıkları bölge ile Anadolu birbirinden uzaktadır ve Zazalar ile Çuvaşlar arasında doğrudan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

kültür alışverişi pek mümkün gözükmemektedir. Bingöllü bir akademisyen olan Özer de incelemelerine dayanarak Zazaca ile Çuvaşça arasında pek çok benzerliği ortaya koymuştur. Bu benzerlikler Zazalar ile Çuvaşlar arasında çok eskilere uzanan bir soy birliği olduğunu düşündürmektedir (Özer 1999: 108). Özer'e göre eğer bu kelimeler Türkiye Türkçesinden alınmış olsaydı, bugünkü Türkçede de kullanılıyor olması gerekirdi. Özer'in konu ile ilgili olarak yapmış olduğu "Anadolu Ağızlarının Altaistik Açısından Değerlendirilmesi" isimli makalesinde de, Bingöl yöresinde kullanılan Mahalli lisan ile Çuva Türkçesinin benzerliklerini bilimsel olarak ortaya konulmaktadır (Özer 1997).

Bu çalışmada tespit edilen benzer kelimelerin bir kısmı şu şekildedir (**Tablo 1**) :

Çuvaşça	Zazaca
Aver (öğütmek)	avert
Kam (kim)	kam
Hevan (sevinmek)	heviyyen
Kajek (kaşık)	kueçık
Kuka (anneden küçük dayı)	keke
Tene (baca)	tenı
Meşn (koyun)	meşna
İr (sabah)	ir (bugün)
Yegat (yigit)	agit
Yuri (şaka)	yorı

Vate Çalışma Grubu tarafından hazırlanan bir sözlükte tarafımızdan yapılan incelemede, birçok kelimenin, başlangıçta farklı gibi gözükse de, bugün kullandığımız Türkçe ile benzerlikler taşıdığı tespit edilmiştir. Bu şekilde yaklaşık 500 üzerinde kelime tespit edilmiştir (Türkçe-Kirmanca (Zazaca) Sözlük, 2001). Sözlüğün, dil bilimciler tarafından ayrıntılı incelemeye tabi tutulması ve eski Türkçe ile Osmanlıca asıllarının araştırılması durumunda bu sayının daha da artacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye'de yöresel ağızlarda görülen özellikler ve kullanılan kelimeler bölgeye göre değişmektedir. İran sınırına yakın bölgelerde Farsça, güney bölgelerde Arapça ve üçüncü bölge olan Bingöl ve Elazığ gibi orta bölgelerde ise Türkçe kelimelerde bir artış görülmektedir. Her ne kadar bu ağızlar Türkçeye göre farklılık gösterse de bu ağızların Anadolu ağızları ile sıkı münasebetleri mevcuttur (Gülersoy 1994: 7). Bu yakınlık incelenmez ise, "Az" kelimesinin Türkçe "öz" kelimesi, "mın" kelimesinin ise Azerice "men" yani "ben" olduğu bilinmeden "Az mın Türk." yani "Ben Türküm" diyen birisi anlaşılabilir ve genelde yapıldığı gibi başka bir dili konuştuğu düşünülebilir.

Şimdiye kadar her bölge kendi yöresi ile ilgili yazdığı için zazaca ortak bir ağız olamamıştır. Ağızlar arasındaki farklar ve sınıflandırma kriterlerini sesbilimsel yönde belirtmek sözcük dağarcığını gerektirmektedir. Zaza mahalli lisani Zaza Türklerinin konuştuğu dilin adıdır. Bingöl, Tunceli, Elazığ, Muş, Diyarbakır gibi bölgelerde konuşulan mahalli lisan genellikle Zazaca olarak adlandırılmaktadır (Çay 1996: 106). Bu lehçede Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeler çoğunluktadır. Bunun içinde de birkaç ayrı ağız bulunmaktadır. Kuzey ve Güney Ağızı olarak ayrılır ve Bingöl ağızı güney ağız grubundandır. Bu ağız çoğunlukla Elazığ, Bingöl, Muş, Siverek, Çermik bölgelerinde konuşulur. Buran'a göre, yöre halkının konuştuğu ağızda, Eski ve Orta Asya Türkçesi gibi Türk dilinin tarihi dönemleri ile birleşen çok sayıda kelime vardır (Buran, 17). Aynı şekilde Doğu Anadolu ağızları Anadolu ağızları içerisinde Azeri Türkçesine en yakın olan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

ağızlarıdır (Buran, 27). Bu ağızın konuşulduğu bölgelerde, akrabalık ve diğer ilişkiler nedeniyle karışmalar mevcuttur.

Zazaca'da standartlık sağlanamamıştır ve birkaç ağız (şive) bulunmaktadır. Ağızları birbirinden ayırmak zordur. Çoğu zaman aralarındaki ayrılıklar ve benzerlikler iç içe geçmiştir. Bazen bir konuda iki bölge aynı iken, başka bir konuda birbirinden farklı olabilmekte ve bazen her bir ağız ayrı ayrı konularda başka bölgeler ile aynı olabilmektedir. Buna rağmen Bingöl ağzının kendine özgü özelliklerinden söz etmek mümkündür. Bingöl ağzından, Bingöl merkez ve köyleriyle, Genç ve Solhan ilçeleri, Elazığ'ın Palu, Karakoçan, Kovancılar ve Arıcak ilçelerinde konuşulan dil kastedilmektedir. Bingöl ağzı ile Palu ağzı birbirine çok benzediği görülmüştür. Ancak bu bölgede dahi kendi içinde farklılıklar vardır.

Bingöl ağzı ile diğer yörelerin farklılığı

En büyük fark seslerin değişimde görülür. Bingöl ağzında iki sesli harf sıkça bir araya gelirken diğer ağızlarda iki sesli harf fazlaca bir araya gelmez. Bingöl de, “kuar” (kör) kelimesi, diğer yerlerde “kor” şeklinde söylenir. Diğer taraftan, Bingöl ağzında “u” harfi fazla kullanılırken civar bölgelerde kullanılan ağızda “a” veya “o” harfi kullanılır. Örneğin: “can” kelimesinin karşılığı Bingöl ağzında “cun” iken, diğer bölgelerde “gan” şeklinde söylenmektedir. Aynı şekilde Bingöl ağzında kullanılan “k” harfi diğer bölgelerde “ç” olarak, “c” sesi “j” ve “z”, “o” sesi “ov” olarak diğer bölgelerde kullanılmaktadır. Bingöl ağzında kullanılan “ve” sesi de diğer bölgelerde “o” şeklinde kullanılır. Örneğin: Bingöl ağzında orta kelimesinin karşılığı “verte” kelimesi kullanılırken komşu bölgelerde “orta” şeklinde söylenmektedir.

Bingöl'de kitaplar kelimesi, “kitabün” (Kitaplar) kelimesinde olduğu gibi diğerlerinde “kitabın” şeklinde “an” veya “en”e dönüşerek kullanılmaktadır. Yine, Bingöl ağzında “um” kelimesi, kum (kim), lumba (lamba), tum (tüm) kelimelerinin “kam”, “kom”, “lamba” kelimelerine dönüşmesi gibi, diğer bölgelerde “an” veya “om” değişmesi şeklinde karşımıza çıkar. Aynı şekilde Bingöl ağzındaki “masa” kelimesinin çoğulu “mase” olarak söylenirken diğer bölgelerde “masayı” olur.

“Ki” bağlacı Bingöl'de aynen “ki” iken diğer bölgelerde “ke”, “ku” olur. Bingöl'de “çünkü” kelimesi “çimki” şeklinde söylenirken, diğerlerinde “çünke”, “çunki” şeklinde söylenir. Yine, Bingöl ağzındaki “simli” manasında “simin”, diğer bölgelerde “semin”e dönüşmektedir.

Bingöl ağzında tekil ismin sonuna “ün” getirilerek çoğul yapılır. Diğer bölgelerde ise “ü”, “on”, “o” ve “an” eki gelir. “Münga” (manda), “müngün” (mandalar) söyleyişi, diğer bölgelerde “mangan”, “mangon” olur. Bingöl ağzı ile diğer ağızlar arasındaki en önemli farklardan birisi de isim tamlamalarında ortaya çıkmaktadır. Bingöl'de tamlama eki “e” ve “i” iken, diğer ağızlarda değişir. Bingöl'de kullanılan “deve” diğer yerlerde “deva” şeklinde kullanılmaktadır.

Bingöl ağzının diğerleri ile farklılıkları bununla sınırlı değildir. Örneğin, Bingöl ağzında erkek ve dişilik çok belirgin olarak kullanılır. Bingöl ağzında, isim sıfat tamlamasında isim eril ise ismin sonuna, “no lacek”, “o lacek” kelimelerinde olduğu gibi “no” veya “o”, dişil ise “deve” kelimesinde olduğu gibi “a” veya “e” son ek olarak gelir. Yine Bingöl ağzında isimler yalın olarak kullanılır. Bu nedenle Bingöl ağzındaki “Elif”, kelimesi diğerlerinde Elife'ye, “devlet” kelimesi ise “devlete” ye dönüşerek ifade edilir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Bingöl ağı ile diğer ağızlar arasındaki tespit edilebilen diğer farklar ise şu şekildedir (Tablo 2) :

	Bingöl ağı	Diğerleri
Gibi	se	ze
E kadar	heta, hent	hende, hande
Doğru	vera	verbi, ver bo
Di eki	di	de
Üzerinde	ser o	ser ro
Eğer	eğer	eke
Şimdiki zaman	ha, ho, he	havo, hev
Gelecek zaman	po, ko	do, ka, ro, yo

Sayılar yörede konuşulan bazı lehçelerde olduğu gibi Farsçadan geçmiş ve değişikliğe uğramıştır (Tablo 3) :

	Bingöl ağı	Diğerleri
Bir	yo	yew, yow
İki	di	du
Üç	hiri	hire
Dört	çahar	çar
Beş	punc	panc
Altı	şes	ses
Yedi	hot	hovt
Sekiz	hest	heyst
Dokuz	no	nov
On	des	des

Bingöl Ağızının Anadolu'daki Ağızlarla Benzerliği

Leibnitz'e göre, dünyadaki insanların akrabalık derecelerinin tayini ancak dil ile mümkündür (Caferoğlu 1984:12). Bingöl yöresinde konuşulan ağızda Eski ve Orta Asya Türkçesi ile birleşen çok sayıda kelime vardır. Yine bu bölgede kullanılan kelimeler İstanbul ağızına benzemekle birlikte yöresel farklılıkların olduğu görülmüştür. "Mahkum" kelimesi, "mekum", "hapishane" kelimesi "mapışhane", "bey" kelimesi "beg" olarak telaffuz edilir. Bu ağızdaki ünlülerin tamamı Türkçedeki ünlülerin aynı özelliklerini taşır. Ancak konuşmalarda bazı kelimelerde ünlü düşmelerine rastlanır. Yine aynı şekilde kelimelerin ön, orta ve son seslerinde, Lazut (laz otu), ıso (ısık ot), bıldır (bir yıldır) gibi bazen ünlü türemelerine rastlanır. Dikkat edildiği takdirde aynı özellikli kullanımın Anadolu'nun diğer bölgelerinde de olduğu rahatlıkla görülebilir.

Bingöl ağızında tespit edilen diğer bir özellik ise, Anadolu'da kullanılan ve yıkanmak manasındaki "çimmek" kelimesinin yörede "çimmah" şeklinde ince ünlülerin daha kalın hale getirilerek kullanılmasıdır. Bunun karşısında kalın ünlüler ise yörede inceltirilerek kullanılmaktadır. Örneğin: "Bacı" kelimesi "bacı" olarak telaffuz edilmektedir. Yörede düz ünlüler "fırın" kelimesinin "purun" şeklinde söylenmesi gibi yuvarlaklaştırılarak söylenirken, "yitirmek" kelimesinin "ütürmek" şekline dönüşmesi gibi ünsüzler düşürülerek ifade edilir. "Kesik", "kese", "kef" "keyf", "derveş" "derviş", "kevra" "kirve" demektir. Ağızda ikiz ünsüzlerin teklediği görülür. Bu nedenle "teyyare" kelimesinin "teyyare" şeklinde söylendiği görülür. Ayrıca "buzağı"

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

kelimesinin “buzavi”, “maydanoz” kelimesinin “bağdanoz” şeklinde söylenmesi gibi ünsüz değişmelerine de rastlanmaktadır.

Bingöl ilinde kullanılan Türkçe yazı dili İstanbul Türkçesine uzak değildir. İlde okuma yazma oranı yüksektir (Alay, 310-312). Bingöllüler Türkçeyi çok güzel konuşur ve çoğu zaman onları bir Ankaralı veya bir İstanbulludan ayıramayız. Bu durum eğitim görenlerde daha belirgindir (Alpar 2010). Ancak yine de bazı şive farklılıkları vardır. Yörede kullanılan ve tespit ettiğimiz bazı sözcükler şunlardır (**Tablo 4**) :

Bingöl Ağzı

Acur	(iri hıyar)	Ekşe	(ekşi)
Afat	(afet)	Fistan	(entari)
Ağa, bey	(baba)	Gemer	(kemer)
Abe	(ağabey)	Geder	(kader)
Analık	(üvey anne)	Hedik	(haşlanmış buğday)
Ane	(anne)	Hinzır	(domuz)
Avrat	(kadın, eş, hanım)	Hoşav	(hoşaf)
Baci	(kız kardeş)	Isot	(biber)
Bışki	(bıçkı)	Kaltağ	(ar sahibi olmayan kadın)
Bakraç	(su kovası)	Kaput	(kalın kumaş)
Balduz	(baldız)	Katığ	(katık)
Bırader	(erkek kardeş)	Mih	(çivi)
Biakıl	(akıllı)	Mele	(mala)
Bikuvvet	(kuvvetli)	Paytaht	(başkent)
Bibi	(hala)	Pir	(bilge kişi, yaşlı ihtiyar)
Cınavar	(kurt)	Pisik	(kedi)
Çaput	(bez parçası)	Şire	(üzüm suyu)
Çökelik	(çökelek peynir)	Zopa	(sopa).
Duman	(duman)	Kitaba kalın	(kalın kitap)
Düneyin	(dün önceki gün)		

Yine yaptığımız inceleme sonucu Bingöl’de konuşulan Türkçe’ye ait bazı özellikler tespit edilmiştir. Bingöl yöresinde soru eki olan “mi” ve “mu” konuşma dilinde pek kullanılmaz. “Ayşe geldi mi?” yerine soru “Ayşe geldii?” şeklinde sonu uzatılarak “mi” eki kullanılmadan söylenir. Bingöl’de buna ilişkin bir olay şöyle anlatılır. İki küçük çocuk kavga ederken, birisi diğerine tekme attığında, diğer çocuk kavgada tekmenin serbest olup olmadığını öğrenmek için “tekme vaar” diye sormuş.

Bingölde, geniş zaman ise “gelirim”, “giderim” veya “bilirim şeklinde değil, “gelirem”, “giderem”, “bilerem” şeklinde kullanılmaktadır. “H” harfi de “alah, oturah, okuyah, bilah” gibi biraz daha hırıltılı bir şekilde kullanılmaktadır. Yine konuşma dilinde “kapı”, “karı” gibi sözcüklerin yazı diline göre daha kalın söylendiği tespit edilmiştir. Dikkati çeken diğer bir husus ise “yapsana, gitsene, baksana” gibi ifadelerin başına “di” getirilerek söylenmesidir (di yap, di git, di bak, di dur vb.). Yine “gil” eki “gül” şeklinde ifade edilmektedir. Örneğin, “Ayşegil” ifadesi “Ayşegül” şeklinde söylenmektedir.

Konuşma dilinde ilginç diğer bir özellik ise “kendine” ifadesinin kullanılmasıdır. Bir kişi “çay içiyorum” demek yerine “ben kendime çay içirem” şeklinde ifade etmektedir. Bingöl ağzında “biye” kelimesi “siz” manasındadır. “Biyevicdun” vicdansız, “Biyainsaf” insafsız, “Biyekes” “kimsesiz” manasındadır. Bu haliyle Anadolu’nun diğer yerlerinde kullanılan, “bire insafsız, bire

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

vicdansız” da olduğu gibi “bire” kelimesini hatırlatmaktadır. “Beg fesat”, “fesat kişi” demektir. “Çiğer mı dagno”, “çiğerimi dağladı” manasında “peymaney” ise “pişmanlıktır”.

Oğuz ve Kıpçak Türklerinde bazı sesler konuşma esnasında eriyip kaybolur. Bu bölgede kullanılan ağızda da, “tövbe” kelimesinin “töbe” kelimesine dönüşmesi gibi, aynı özelliğin olduğu görülür. Yine ön seslerde Oğuz Türklerine ait bir özelliğin, “nalet” kelimesinin “nağlet”e dönüşmesi gibi Bingöl yöresinde konuşulan ağızda da aynı şekilde kullanıldığı görülür (Korkmaz 1972: 3-30). Diğer yandan, Azeri Türkçesine yakın ağızların temel özelliği olan ünsüz ikizleşmesi, diğer bütün Anadolu ağızlarında olduğu gibi Bingöl ağızında da aynen görülür. Bingöl ağızında görülen “yeddi”, sekkiz”, “essah” gibi kelimeler buna örnek olarak verilebilir. Yine Anadolu’da olduğu gibi “fasulye” için “bakla”, “kaplumbağa” için “tosbağa”, “otobüs” için “otobos”, “taş” için “daş”, “parmak” için “barmag”, “sigara” için “cigara” kelimeleri kullanılır. “Maraz”, bu yörede de “dert” demektir, “ödlek” “korkak”, “çimcik” “parmakla sıkmak” manasındadır. Bütün Anadolu’da olduğu gibi “ağu” kelimesi zehir demektir, “kap kaçak konulacak yer” manasındaki “terek” kelimesi de aynı manada kullanılır.

Sonuç

Dil, söylemek istediklerimizi aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda kim olduğumuz, nereden geldiğimiz ve köklerimiz konusunda da bize ipuçları verir. Anadolu’nun folklorik özellikleri, Bingöl ilinde en bariz biçimde, yalın ve bozulmamış haliyle görülür. “Yazma, tülbent, içlik, fistan, yemeni” aynı, “kız isteme, gelin getirme, düğün, nişan, cenaze törenleri, çocuk büyüme ve terbiyesi” aynıdır. Bu benzerlik, derin manada ve gören gözlerle incelendiğinde “şarkılarda, türkülerde, manilerde ve atasözlerinde” daha belirgin olarak ortaya çıkar. Bingöl’de de çocuklar “Yağ satarım, bal satarım. Ustam öldü ben satarım oyunu” ile “el el üstünde kimin eli var” oyunlarını oynar, bilmeceyi “Ezildik, büzüldük, İki duvara dizildik” diyerek sorar. Kadınlar çocuklarını “Benim yavrum yürüsün, Tıptı tıptı yürüsün” diyerek büyütürken, askere giden eşini “Asker yolu beklerim, Günü güne eklerim, Sen bu gece uyu, Ben nöbeti beklerim.” türküsüyle bekler (Alay 2005:145-220). “Allah ne muradın varsa versin.”, “Allah analı babalı büyüsün.”, “Bahtın açık olsun.”, “Elin ayağın dert görmesin.”, “Hayırlı uğurlu olsun.” gibi dualar yanında, “Allah belanı versin!”, “Adın batsın!”, “Yüzünü şeytan görsün!”, “Dilini eşek arısı soksun!” ve “Zehir zıkkım olsun.” gibi beddualar da aynıdır.

Bingöl ili tespit edilen özellikleri ile Anadolu kültürünün bir parçası ve zenginliğidir. Anadolu kültürü ile benzerliklerini anlamak için Bingöl’ü, onun tarihini, yapısını anlamak ve içselleştirmek gerekir. Dışarıdan bir yabancı gözüyle ve yüzeysel incelemelerde varmış gibi gözüken farklılıkların, ayrıntılı gözlem ve araştırmalarla şaşırtıcı ölçüde benzerliğe dönüştüğü görülür. Başlangıçta yabancı gibi gelen bir kelime incelendiğinde aslını büyük ihtimalle Türk tarihinin kökeninde, bir Türk boyunun lisanında, Anadolu’nun bir başka ağız yapısında veya Osmanlıca sözlükte bulabiliriz. Bingöl’ün kültürünün ve ağız yapısının incelenmesi Anadolu’yu anlamak ve orada bir anlamda Türk kültürünü ve geçmişimizi bulmaktır.

KAYNAKÇA

- AKGÜL, SUAT. **Dersim: Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında**, İstanbul: Yaba Yayınevi: 2000.
- ALAY, OKAN. **Kültür Dünyamızda Bingöl**, Elazığ: Üniversite Kitabevi, 2006.
- ALPAR, GÜRAY. **Ankara’da Yaşayan Bingöllülerde Sosyal ve Kültürel Değişim**, Yeditepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- , GÜRAY. **Sosyal, Kültürel ve Tarihi Yönleriyle 4 Mevsim Bingöl**, Bingöl: Anadolu Matbaası, 2009.
- AKBULUT, YILMAZ. **Bingöl Tarihi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara: Milli Kütüphane Basımevi, 1995.
- ARAT, R.RAHMETİ. **Türk Şivelerinin Tasnifi**, İstanbul, Osman Yalçın Matbaası, 1953.
- ARIK, AYDIN. **Bingöl Fotoğraf Albümü**, Bingöl, 2007.
- BURAN, AHMET. “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Dil Atlası Yapıldı”, *Parlamenter*, İstanbul, Eylül, 1993.
- , AHMET. **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar II (Ağızlar)**, Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi: 8, Boğaziçi Yayınları, Ankara: Levent Ofset, 1992.
- CAFEROĞLU, AHMET. **Türk Dil Tarihi**, İstanbul, 1984.
- ÇAY, M. ABDULHALUK. **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, Ankara: Ofset Matbaacılık, 1996.
- ÇELEBİ, EVLİYA. **Seyahatname (Gördüklerim)**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2005.
- ERSEH VE GRUBER. **Genel Ansiklopedi**, Leipzig, 338 II, 1987.
- FIRAT, M.ŞERİF. **Doğu İlleri ve Varto Tarihi: Etimoloji-Din-Etnoğrafya-Dil ve Ermeni Mezalimi**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- GİPPERT, JOST. **Zazacanın Tarihsel Gelişimi, Türkçeye Çeviri, Hasan Dursun, Ware Dergisi**, Sayı:13, Frankfurt, 2000.
- G. BRANDMEYER AND T.BLACKWELL. “The Rural, Urban Continuum is Culture Free” R.S. Denisoff (Ed). *Sociology: Theories in Conflict*, Wordsworth Publishing Comp., 1972.
- GÜLENSOY, TUNCER. “Kurmanci ve Zaza Türkçelerinin Anadolu Ağızlarıyla İlişkisi”, **Türk Kültür Dergisi**, Sayı:256, 1996.
- HADANK, KARL. **Mundarten Der Zaza**, Berlin: 1932.
- HAYRİ BAŞBUĞ, **Zaza ve Kurmançlar**, Ankara: TKAE,1984.
- JOHANNES, BENZİNG VE HEİNİRİCH. “Türk Dillerinin Sınıflandırılması”, *Tarihi Türk Şiveleri*, Çev. Mehmet Akalın, Ankara, 1978.
- KAHRAMAN S.ALİ VE YÜCEL DAĞLI. **Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 1999.
- KONUĞÇU, ENVER. **Köroğlu’na Kadar Bingöl**, Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, No:27, 1987.
- KORKMAZ, ZEYNEP. **Ağız Araştırmaları ve Folklor**, Ankara: I.Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, 8-14 Ekim 1973.
- , ZEYNEP. **Kaşgarlı Mahmut ve Oğuz Türkçesi**, *Türk Dili*, DLT Özel Sayısı: 253, Ekim 1972.
- NAİL TAN. **Folklor (Halkbilimi)**, İstanbul: Halk Kültürü Yayınları:2, 1985.
- ORAK, HÜSEYİN. **Türkiye Kılavuzu**, Ankara: İbrahim Horoz Basımevi, 1946.
- ÖZDEMİR, ALİ RIZA. **Zaralar ve Türklük**, Ankara: Kripto Kitaplar, 1.Baskı, Şubat 2010.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

-
- ÖZER, OSMAN. **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni** (09 Mayıs 1997), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 697, 1999.
- RIŞVANOĞLU, MAHMUT. **Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm**, İstanbul, 1978.
- , MAHMUT. **Saklanan Gerçek: Kırmançlar ve Zazaların Kimliği**, Cilt I-II, Ankara, 1994.
- SAKAOĞLU, SAİM. **Anadolu Efsanesi**, Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları:1096, 1989.
- TUNCER, GÜLENSOY. **Kırmanç ve Zaza Türkçeleri Üzerine Bir Araştırma**, Ankara, 1983.
- TÜRKDOĞAN, ORHAN. **Güneydoğu Kimliği: Aşiret-Kültür ve İnsan**, Bolu: Türkocağı, 1999.
- , ORHAN. **Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.
- VATE ÇALIŞMA GRUBU, **Türkçe-Kırmanca (Zazaca) Sözlük**, İstanbul: Berdan Matbaacılık, Avesta, 2001.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

